Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- [x] Coloured covers/ Couverture de couleur
- [ ] Covers damaged/ Couverture endommagée
- [ ] Covers restored and/or laminated/ Couverture restaurée et/ou pelliculée
- [ ] Cover title missing/ Le titre de couverture manque
- [ ] Coloured maps/ Cartes géographiques en couleur
- [ ] Coloured ink (i.e. other than blue or black)/ Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- [ ] Coloured plates and/or illustrations/ Planches et/ou illustrations en couleur
- [ ] Bound with other material/ Relié avec d'autres documents
- [x] Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/ La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure
- [ ] Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/ Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

- [ ] Coloured pages/ Pages de couleur
- [ ] Pages damaged/ Pages endommagées
- [ ] Pages restored and/or laminated/ Pages restaurées et/ou pelliculées
- [x] Pages discoloured, stained or foxed/ Pages décolorées, tachetées ou piquées
- [ ] Pages detached/ Pages détachées
- [x] Showthrough/ Transparence
- [x] Quality of print varies/ Qualité inégale de l'impression
- [ ] Continuous pagination/ Pagination continue
- [ ] Includes index(es)/ Comprend un (des) index

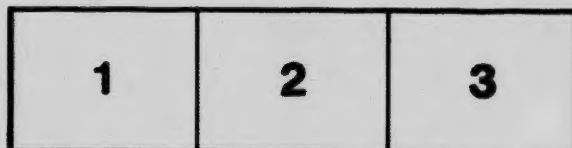
Title on header taken from:/ Le titre de l'en-tête provient:

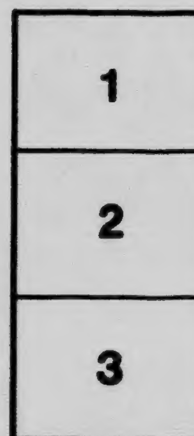
- [ ] Title page of issue/ Page de titre de la livraison
- [ ] Caption of issue/ Titre de départ de la livraison
- [ ] Masthead/ Générique (périodiques) de la livraison

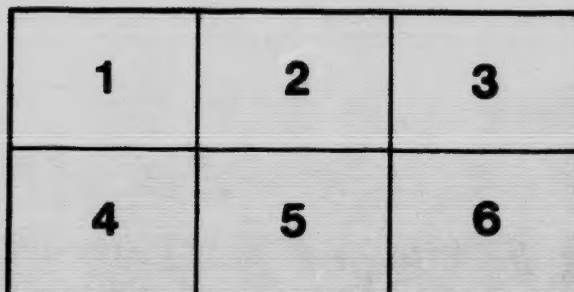
- [x] Additional comments:/ Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X		14X		18X		22X		26X		30X	
	12X		16X	✓	20X		24X		28X		32X

1
2
3

1
2
3

1
2
3
4
5
6

Др. Фріц Адлер

ПРОМОВА НА СУДІ

(дня 18 мая 1917 р.)

З передмовою
В. Левинського

Ціна 15 ц.

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Винніпеґ, Ман.
1917.

Др. Фріц Адлер

ПРОМОВА НА СУДІ

(дня 18 мая 1917 р.)

З передмовою

В. Левинського

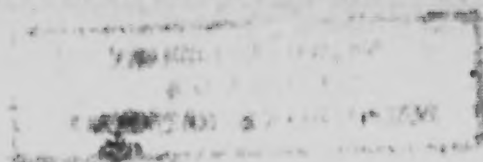

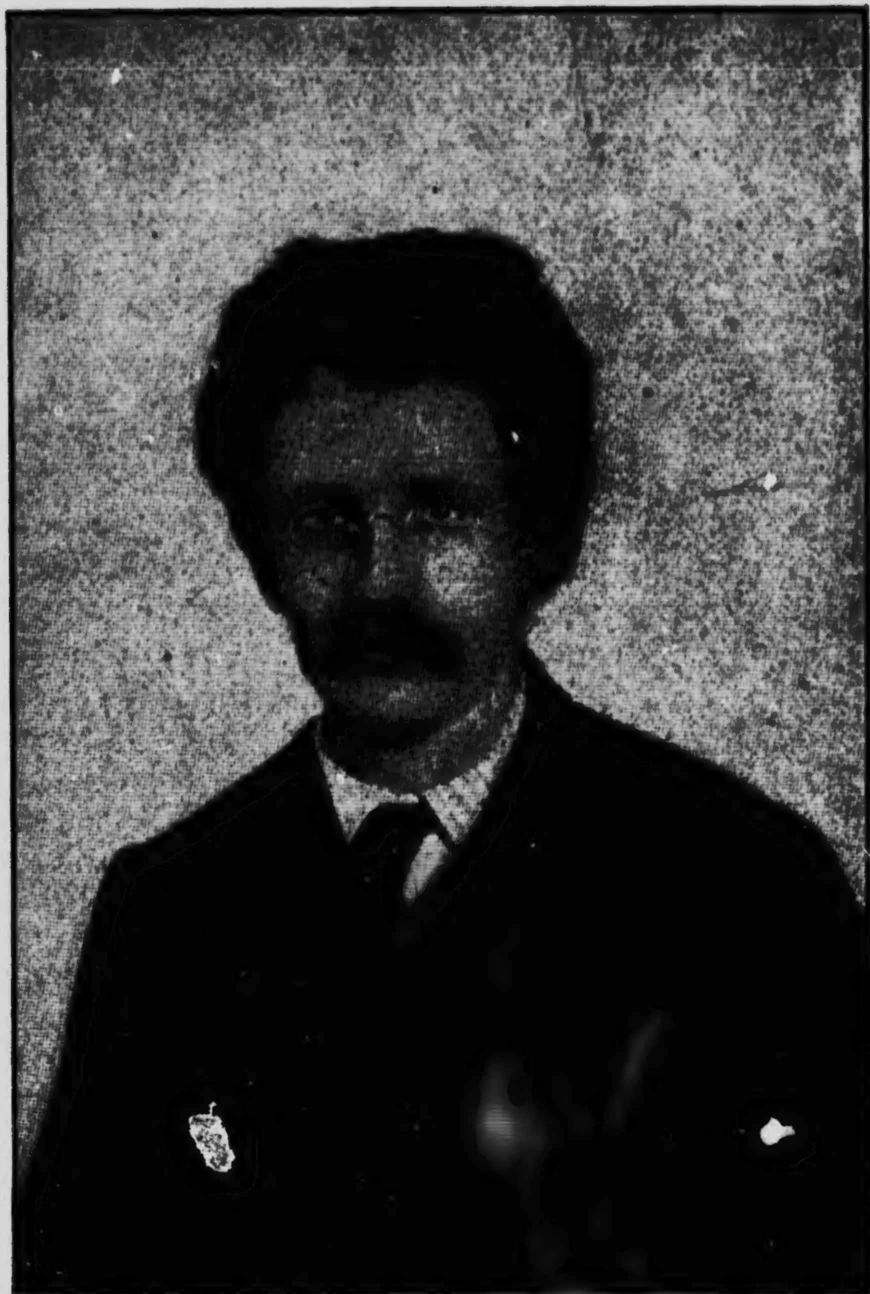
«о»

Ціна 15 ц.

«о»

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Винніпеґ, Ман.
1917.

Др. Фріц Адлер

ПЕРЕДМОВА.

21 жовтня 1916 р. впали з руки др-а Фріца Адлера чотири револьверові вистріли в представника австрійської реакції і одного з виновників сучасної світової війни, австрійського президента міністрів ґрафа Штірка.

Вістка про атентат блискавицею облетіла весь світ. В державах антанту принято її з найбільшою радістю, в центральних-же накинули ся на виновника атентату як на божевільну людину, або просто як на собаку. Тільки все те, що остало живим в соціялїстичному Інтернаціоналї, серцем і розумом розуміло вчинок Фріца Адлера, бо його вчинок се була велика траґедія самого Інтернаціоналу.

Се яснійше стане перед нами, коли пізнаємо, хто був Фріц Адлер.

Син — відомого провідника соціялїстичного руху в Австрії а заразом одного із найвпливовійших вождів другого Інтернаціонала, д-ра Віктора Адлера. Йому тепер 38 літ (уродив ся в 1879 р.). З самих його дитинячих років відбивали ся о його вуха відгуки великої боротьби за робітничу справу й соціялїзм в Австрії, в якої центрі стояла постать його батька, котрого син безмірно любив. Фріц був слабого здоровля. І тому батько хотів бачити в ньому якого славного інжінера а не полїтика, для чого треба ма-

ти здорові й сильні нерви. Одначе молодог Адлера потягла більше наука. Він віддав ся ф зиці, яку студіював на університеті в Цiрix Його улюбленим професором був славний ф льозоф Мах. Після зложеня докторського іспі ту, працював в Німецькому Музею в Мінхен Відтак габілїтував ся як приватний доцент н ціріхському університеті і читав тут теоретич ну фізику. Йому всміхалась наукова каріера для чого мав усі дані: замилуванне до науки пильність, неаби які спосібности, фільозофічн думане. А одначе куди инде його потягнуло.

Він не тільки цікавив ся робітничим рухом але з ранніх років почав брати в ньому участ Близше віддав ся йому, коли в 1910 вступи до редакції ціріхського соціялїстичного днев ника "Das Volkrecht" (Право Народу). На сьо му становищі був не довго, бо в слїдуючому році приняв місце в секретаріяті австрійсько соціялдемократичної партії, на якому то ста новищі оставав до остатнїх днїв. Він весь від дав ся соціялїстичному рухови. Він ним жив Поза ним не було для нього життя.

Ми не будемо спиняти ся на характеристиц Фріца Адлера як людини, як соціялїстичного письменника і діяча. Сю характеристику дає нам його промова перед судом, яку подаємо В нїй яркими й живими красками виведений його портрет взагалї і особливо духовий. Небуденна індивідуальність, сильний характер, людина, що не знала компромісу, якої серце буден-

на боротьба нічим не забрудила, який усею благородностю й поривами своєї душі жив для соціялїзму, бо соціялїзм був для нього всїм, коли се на за мало сказано. Не було для нього таких жертв, яких би він не приносив для нього: наукова каріера, родинне й особисте життє, само своє життє.

Тепер траґедія Фріца Адлера буде нам вповнї зрозумілою.

Прийшла страшна світова війна. Уся Европа станула в огнї. Народи кинулись до взаїмного морду. Робітник і товариш пішов на робітника, на товариша, на свого брата. Міжнародна соціялдемократія не перешкодила війнї.

Як би вона тільки не була в силї перешкодити міжнародній різнї, та вдержалась би була на своїх славних старих позиціях, се булоб все таки геройство. Війна не тревалаб так довго. Воєнна куля пощадила б була міліони робітників. Людськість менше терпілаб.

Але за першим грюкотом воєнної гармати розпав ся Інтернаціонал. Його державні секції ганебно пішли за своїми правительствами, вотуючи їм свою кров і совість. Се була велика траґедія другого Інтернаціоналу. Певно, що нїхто так не болїв над нею, як саме Фріц Адлер, коли він рішив ся вбити новочасного Метернїха Австрії, одного із стовпів европейської реакції. Бо блиск його револьверових вистрілів освітлив не тільки перед усїм світом страшну ніч в Австрії, під покривалом якої гуляв абсолютистич-

ний посіпака в мундурі австрійського президе
та мініст'рів, але звернув увагу всїх робітник
світа, що ще живі, для яких не вмер ще соці
лїзм, на ту, не в меншій мірі, страшну траґеді
не тільки австрійської соціялдемократії, але
усього Інтернаціоналу.

18 мая с. р. почав ся суд над Фріцом Адл
ром. На суді виступив він як жовнїр революц

Чи почуваєте ся до вини? — питав йо
предсїдатель суда.

Відповідь була:

"Я винний в такій мірі як кождий офіцир, щ
вбиває у війні або дав поручене вбивати — н
більше і не менше."

Відтак виголосив Фріц свою славну промо
ву, з якої є многому вчитись кождому робітни
кови і кождому соціялїстови-революціонерови
Промова ся є заразом історичним документо
не тільки сеї кровавої міжнародної катастрофи
але також документом упадку й неслави друго
го Інтернаціоналу.

На суді він нї на крихту не спохитнув ся. Ві
сміло, чесно і з визовом говорив до тих, що йо
го судили. Він знав, який засуд його чекає
його не лякав ся. Тож коли предсїдатель суд
після укінченя розправи і по короткій нарад
трибуналу, став читати вирок:

"Др. Фріц Адлер допустив ся злочину мо́рд
після §. 134 і після §. 136 засуджуєть ся його
на кару смерти через повішене..."

— обжалований приняв його з найвисши

спокоем.

А коли тюремні сторожі зразу приступили до нього, щоб відвести його до тюрми, він станув в дверях, звернений до салї, наповненої битком публикою і на весь голос крикнув:

"Хай живе міжнародна соціялдемократія!"

А сей оклик підняли присутні на салї і на ґалерії та зробили засудженому грімку овацію.

Замкнула ся тюремна брама за Фріцом Адлером. Він чекає смерти. Чи виконають австрійські власти вирок смерти, можна сумнїватись*). Вони знають, що значить для Австрії смерть Фріца Адлера, для якого пролетаріят усього світа завсїгди берегти ме вдячність і память.

В. Левинський.

---

*) Засуд смерти австрійські власти бояли ся виконати, але відбув ся другий процес, після котрого т. Адлера засуджено на 20 літ тюрми. — Ред. "Р.Н."

ПРОМОВА ФРІЦА АДЛЄРА НА СУДІ.

Я є приневолений в першій мірі виступити против тої леґенди, що повстала довкола моєї особи. Мені було з самого початку вповні ясно, що перш за все говорити муть, що я виконав своє діло в непочитальному стані. Я мусів бути на се приготований, що вся преса писатиме, що

"СЕ ТІЛЬКИ БОЖЕВІЛЬНИЙ МІГ БУТИ"

котрий міг щось подібного зробити, підчас коли все проче населеннє погоджувалось з режімом ґрафа Штірка. І я був теж і на се приготований, що преса правительственних соціялїстів в Австрії і Німеччині виставляти ме мене також як такого, що згубив розум, про що міг я переконатись, коли припадково перечитав я берлїнський "Vorwaerts", а саме статю в ньому про мене під товстим заголовком "Діло божевільн[illegible]". "Vorwaerts" був тоді в руках нової редак[illegible], що була милою не робітникам а правительству. Я був теж і на се готовий, що також "Arbeiter Zeitung" старати ме ся навести всї психольоґічні моменти, щоби тільки так представити, буцїм то я є не спо́вна розуму.

Ситуація змінила ся дуже, коли після 8 днів

прийшло нове правительство. Ріжниця бу
велика, як раніще писали про режім Штірка
як тепер. Населеннє і преса мали вже певне р
зумінне, що се не мусів бути божевільний, к
трий виступив проти австрійських віднос
В слідстві я мусів вести гостру боротьбу за
щоби всім доказати мою почитальність. Я
міг перешкодити сьому, що мій оборонець вв
жав своїм урядовим обовязком спротивити
першому актови обжалування, в якому подан
що після свідоцтва лікарів нервових моя поч
тальність е понад всякий сумнів і що сей об
ронець зажадав, щоби факультет лікарів ун
верситету видав оречєнне про мій духовий ста
Я мусів би тому з самого початку заявити, що
не беру на себе ніякої відповідальности за т
що оборонець тут скаже, і я рішив ся виступи
ти тут з усею рішучістю в тім випадку, коли
він захотів пробувати, сей момент тут піднести
Оборонець може мати обовязок, дбати про у
держанє мого тіла, але моїм обовязком є, за
ступатись за свої переконання, які для мене
далеко більш святі як питаннє, **чи ще одна лю
дина більше буде повішена в Австрії.** Ходит
тут про далеко поважнійшу справу, як про ту
якою тут займаеть ся мій оборонець. Я мушу
тому з гори заявити: я виконав своє діло не при
умовім помраченню, але з повною розвагою, я
обдумував його півтора року, у всїх напрямах
і у всїх консеквенціях; се отже діло не хвилї, а-
ле цілком ясно розважене. Я довершив діло, ма-

ючи вповні ясну свідомість, що ним кінчу своє житте. Коли я в жовтні вступив в сей дім, був переконаний, що я з життем з нього не вийду. Я був переконаний, що при тодішній політичній ситуації може бути тільки один кінець а іменно, що суд, перед яким мене повставлять, видасть тільки засуд на смерть через повішене. І я прошу вас, о скільки ви також можете мене слухати, бути переконаними, що я не скажу ні одного слова, щоби вас відклонити від того єдиного засуду, який ви, як виїмковий суд, можете видати. Певна річ, я переконаний, що колиб тут перед мною була лава присяжних суддів, тоді я рахував би на можливість, що вона видасть инакший вирок. Я ніяким чином не переціняю інституції судів присяжних, але вважаю можливим, що природне почутте права народу моглоб знайти свій вираз у людий, що мають судити тільки після своєї совісти; вас же поставлено тут тільки на те, щоби судити не після совісти, але після зимної букви закона. Я не віддаю ся ніякій іллюзії і навіть на думку не приходить мені те, щоби хотіти спробувати, засуд сей захитати, але я хочу все зробити, щоби вияснити, що иншого засуду бути не може.

Перш за все я займу ся тими стилістичними вправами державної прокураторії, які мені перечитано як акт обжалуваня. Коли мені його у перве в падолисті перечитано, я мусів просто бухнути сміхом при тому місці, де говорить ся: "морд, як політичний засіб боротьби, можуть

люди з обичаями тільки відкинути, він не мо
бути предметом доходження в упорядкова
державі". Державний прокуратор поступ
собі надзвичайно легко. Основну проблему
розвязує тільки одним реченем, при чім під
ває тільки передпосилку. Я погожуюсь з де
жавною прокураторією, що морд в упорядко
ній державі дійсно не може бути політичним з
собом боротьби. Передпосилкою одначе, к
тру належить тут провірити, єсть питане, чи м
дійсно живемо в упорядкованій державі. І т
пер ціла справа приймає инший характер.
не буду входити в питане, чи наші пануючі
людьми з обичаями, се був би моральний су
Я хочу вияснити тільки справу, чи ми находим
ся дійсно в упорядкованій державі.
сього питаня я хочу вивести мораль
не оправдане для послугованя ся мор
дом як політичним засобом боротьби. Я
не можу тут розвивати цілої проблем
неупорядкованости, правдивої анархії Австрії
Пізнійше я займу ся питанєм конституційно
сти, о скільки воно відносить ся до парляменту
Тут хотів би я спокійно і річево піднести один
пункт в словах мого оборонця, де доказуєть ся
про

ОПРАВДАНЄ МОЄ І МОГО ДІЛА.

Я хочу сказати, що само відбуванне того ро-
да процесів, як сей, оправдує кождий насиль-
ний акт проти пануючих в Австрії. Вже сам сей

процес є для мене, як і всї инші того рода процеси, моральним оправданем і я хотїв тільки коротко — в подробиці не можу входити — звернути увагу на те, що саме стан справедливости в Австрії був тим, що від самого початку війни найбільш діймаюче мене пригнїтало та викликувало в мене завсїгди почутте ображеної чести, ганьби, бути Австрійцем. Я покажу вам, що міністерство Штірк-Гохенбурґера вже 25 липня 1914 . видало цїсарський розпорядок про суди присяжних, яке було початком ломання конституції і то в тому самому днї, коли порвано дипльоматичні зносини з Сербією, розпорядок, що означав дійсний державний замах. Не думаю тут давати картини боротьби між демократією і абсолютизмом у всїх фазах, бо я маю так богато сказати, що се просто фізично не є для мене можливим. Хочу тільки зазначити, що інституція судів присяжних вийшла з революції в 1848 р., що вона була здобутком боротьби проти абсолютизму і що, коли конституція в 1857 р. була застановлена, абсолютизм також заявив, не ховаючи ся за §. 14, тільки отверто в Сильвестровім патентї: інституцію судів присяжних належить скасувати. Справа судів присяжних була завсїгди від 1848 р. предметом боротьби між демократією і абсолютизмом. Се є до певної міри термометром конституційности в Австрії, істнують суди присяжних, чи нї. Коли одначе в 1851 р., після побіди протиреволюції, заведено нагий абсолютизм і мали відвагу

сказати: "ми поборюємо конституцію",
ховають ся за розпорядки, про які кажуть,
вони мають тільки тимчасову силу законів.
би те положенне, в якому ми знайшли ся нас
ком режіму Штірк-Гохенбурґера, було вп
ясним, вистарчить навести тільки для прикл
які розпорядки видано 25 липня 1914 р. а на
ставі яких цивільні особи, що допустили ся
ригідного вчинку, мали бути віддавані під во
ні суди. Коли приглянете ся тим двом роз
рядкам, то в них усе опрадуеть ся, що в Авс
від початку війни зроблено. На їх оборону
можливе наводить ся. Богат трудностий сп
чинених через національну праву і т. д. Що
отже повинен уряд робити, коли з парлямент
не йде? Нїчого иншого не лишаеть ся, як йо
застановити. Але пізнійше виявило ся, що б
ла се тільки недотепна виговірка, аби прави
при помочи §. 14. Ніхто досї не знайшов ся, щ
з таким наміром знищив парлямент, як ґра
Штірк, котрий передбачав все те, що опісл
прийшло. Се не предмет дискусії. Се не скр
пляе дуже можливостий сеї держави, коли го
ворить ся, що вона е можлива тільки як абсолю
тистична. Але те, що стало ся 25 липня 1914
не е в ніякому звязку із тими тяжкими полїтич
ними справами, тільки з сим, що вже перед ви-
повідженем війни Сербії порішено видати вій-
ну народам Австрії, конституцію вважати як ку-
сник брудного паперу і без сорому прямувати
через усе те, що е законом і правом в Австрії.

Я прийшов зі своїм злочином перед се форум. Але є богато делїктів, що по закону належать до судів присяжних, як мій і що після скасованя судів присяжних не прийшли перед се форум перед яким я стою і всї ті полїтичні делїкти як державна зрада, образа маєстату, нарушенє публичного спокою, передано цїсарським розпорядком з 25 липня 1914 під судівництво краєвої оборони. І се одна з найменш вартих уваги річий, які стали ся, бо се не може більше те, що ми переживали через півтора десятиріча повільного і замаскованого державного замаху в Арстрії. Ні, се по раз перший був

ЯВНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЗАМАХ

на який відважили ся в Австрії. Закон допускає, що підчас мобілізації, війни або безпосередньої небезпеки війни ціле мінїстерство може передати через розпорядки особи підлягаючі цивільній карі ізза поповнених ними злочинів, як слїджене і т. п. під суд краєвої оборони. В 1912 р. появив ся навіть в сїй справі цїлком закономірний розпорядок. Се відповідає законним основам. Але крім сього передано теж судам краєвої оборони всї полїтичні делїкти, котрі в сьому розпорядку не перебачують ся. Розпорядок про делїкт слїдженя і т. п. се був закон. Розпорядок через §. 14 про инші делїкти був державний замах. Оба підписало ціле мінїстерство. Ріжниця є тільки та, що розпорядок через §. 14 є підписаний теж цїсарем а

при кінці має таку формулу: "На підставі
що цілком протиречить §. 14, бо сей § не
скає зміни основних державних законів.
тоді, з вибухом війни, через наге зломане
ституції віддано цивільне населене під суд
вої оборони ізза всїх полїтичних делїктів.

Абсолютизм віддав вам в певчій мірі
що тепер в цивільному судівництві не до
еть ся більше духови Гольцінґера, що не
дає всїх полїтичних переступств сенатам,с
панам, що давали на кождий зазив запо
своєї порядочности, бо вони, жертвуючи св
моральною особистістю, боронять фронт п
внутрішним ворогом в тій свідомости, щ
самим хоронять фізичне істноване перед зі
нем з вніїшним ворогом. Сей факт, що всї
лїтичні проступки передано військовим суд
не може бути для людини рівнодушним, що
своє жите віддає ся полїтиці. Не хо що
се було для мене оправданем, навпа
самого початку в найріжнїйших публїка х,
хотів денунціювати ганьбу Австрії, перед ціл
світом говорив про се, щоби вияснити, що
живемо в державі, яка рівної собі не має в
лім світї. Завсїгди вказував я на те, що судівн
цтво в Австрії зіпхнено

ДО ВОЄННОЇ МАШИНИ В НУТРІ ДЕРЖАВ

Я маю инший погляд як мій оборонець,
кий вніс, щоби сей суд заявив себе нестійни
Думаю, що кождий з панів, як громадянин с

держави сам себе мусів би спитати, чи може він взагалі брати участь в того рода незаконности. Вам усім як приватним особам мусить бути цілком ясно, що сей розпорядок є незаконним. Кождий з вас, як приватна особа, знає, що такий сенат зложений під сей час з 6 суддів не має в Австрії правної основи. А одначе ви рішаєте ся, панове, тут зійти ся разом, щоби творити сенат. Заявляю отже, що я, само собою розуміеть ся, в сьому суді ніякого суду не бачу, тільки що ви є для мене шісткою панів, яка рішила ся, присвоїти собі авторітет і судити мене, хоча кождий з вас особисто знає, що се є проти закона. Додам ще, коли перед вами тут говорю, тим самим не признаю, що ви маєте якесь своєрі"не законне право; я піддаю ся насильству, то є тому фактови, що жовнір, котрий мене сюди привів був узброєний, і що ви, коли захочете, ще більше узброєних можете послати.

ПОЧУВАЮ СЕБЕ ОТЖЕ ЖЕРТВОЮ НАСИЛЬСТВА

і тільки сьому насильству завдячую, що я тут стою, бо я знаю, що я перед сим насильством безсильний. В сьому отже суді не добачую ніякої правної інституції, ані орґану закона, але орґан злочинного уряду.

Я згада про все те, не щоби вас особисто діткнути, я-ж панів зовсім не знаю, але тому, що се істотно і для моеї відповідальности має надзвичайну вагу, що себе почуваєте некомпе-

тентними. Бо се є рішаючим в Австрії — і
яснює мій вчинок, — що нема інстанції,
компетентною що до усеї австрійської ко
туції. Кожда людина в Австрії каже: се
зовсім не обходить, я не компетентний.
повідальним є іменно той, що видав сї ц
ські розпорядки. І коли ми хочемо, щоб
ла справа була нам ясною, то, розумієть ся
відповідає теж і цїсар бо після основних
жавних законів він є якраз невідповідальн
але відповідальними є мінїстри. І так усклад
еть ся цїла справа відповідальности і все, щ
Австрії дїєть ся, бо Австрієць в своїй добро
шности не почуває себе громадянином держа
але підданим а правлячі орґани знова не в
жають себе компетентними, приглянути ся вс
му тому, що дїєть ся з гори.

Для потягненя мінїстрів до відповідальн
сти маємо окремий державний трибунал і сим
приходжу до другої основної точки. Бо ґра
Штірк застановив з початком війни не тіль
суд присяжних, але також і сей трибунал, пере
який він міг би бути відданий. Він застанови
народний суд присяжних, поборюючи судді
з народу а велїв лишити державну прокурато
рію, то є обжаловуючу власть; він застанови
державний трибунал, хоча членів сього трибу
налу оставив в спокою в їх почетному уряді, ал
власть обжаловуючу сього трибуналу, народну
прокураторію, себто парлямент поборював.

ВІН ПОЗБАВИВ СИЛИ ТУ ВЛАСТЬ, ЩО МОГЛАБ ЙОГО ОБЖАЛУВАТИ,

він через 3 роки топтав основні державні закони. Він усунув ся від суду над ним. А в останні дні перед своїм упадком в найгрубший спосіб відмовив ся входити навіть в розмову ізза сього. Коли іменно президент палати послів, Сильвестер скликав конференцію провідників парляментарних клюбів, приказав ґраф Штірк через одну чеську кореспонденцію сповістити світ, що для нього не істнує жадна конференція парляментарних клюбів, що він на неї не піде, що йому навіть не на думці, створювати законні умови для тої можливости, щоби вступив в житє закон про відповідальність мініїстрів.

Так отже в Австрії ніхто не є компетентний крім мініїстрів а вони зробили з конституції онучу і відмовляють ся від відповідальности. Ось і я питаю вас: якаж остає ще дорога, коли нема ніякої інституції, перед яку я мігби потягнути до відповідальности сих 11 людий (мініїстрів), якаж остає дорога, крім насильства? Яка остає инша можливість, коли мініїстерство само вибрало насильство, як та, що велить потягнути його до відповідальности на тій дорозї, на яку се мініїстерство само вступило? Чиж не є се той виїмковий стан, який, як се нам часто кажуть, називаеть ся війною? Чиж в державі, яку називають упорядкованою правовою державою, не було випадку, що в ній нічого иншого не оста-

вало крім насильства? Я не хочу говорит
право на революцію. Соціялдемократична
тія, якої програму я визнавав і визнаю ще
не відкидає насильства і його не відкинула.
на заявляє тільки в своїй програмі, що для
сненя своїх цілий уживати ме всіх засобів
до них ведуть і відповідають природному
вному почутю народу. Але я маю инший а
рітет для морального оправданя свого вчи
а іменно оречене тої людини, що сьогож 21 ж
тня стояла на чолї адмінїстрації юстіцією (сп
ведливістю) в Австрії. Я опираю ся не на
кихсь там фільозофічних теоріях, але на то
що заявив мінїстер справедливости Гохенб
ґер — певна річ, не в жовтнї 1916 р., тільки то
як він — не хочу сказати — мав ще характер, а
як він його почував. Можна менї про се так
ворити, бо він вже не мінїстром.

Із стеноґрафічного протоколу палати посл
з дня 15. XI. 1898 можна довідатись, що дум
пан Гохенбурґер про того рода розпорядки пр
помочи §. 14 і на скільки він оправдував дохо
джене проти мінїстерства, що ломало конститу
цію. Ви знаете, що тодї винайдено §. 14 на то
щоби ломати конституцію і що тодї ті панове
які нинї є палядинами абсолютизму в Австрії
були німецькими радикалами з ґрупи Вольфа
і що вони протестували проти сього з усім пато-
сом свого обуреня. Пану Гохенбурґерови не ви-
старчив наглий внесок, обжаловуючий мінїстер-
ство, який поставлено в парляментї за його під-

писом. Він виголосив ще обосновуючу промову, кажучи, що надужите §. 14 кроваво пімстить ся,—а ходило тодї о такі розпорядки, які в порівнаню з тими, що їх пізнїйше сам Гохенбурґер підписував, були просто невинними. Безкарно не сьміє бути доптане право в Австрії, говорив він. Також панове Сильвестер і Гофман-Веленгоф виголосили того рода промови, але всї вони були помірковані в порівнаню з тим, що сказав пан Гохенбурґер. А між иншим він говорив тодї: "На п. президента мінїстрів спадає проклін мілїонів, проклін, що не покидати ме його стіп, як зле сумлїне злочинця.. Так поступають убійцї, які після доконаного морду і зрабованю всього, ще все підпалюють, аби можна подумати, що все зробив огонь. Так поступають банкові злодії, що під кінець все віддають знищеню, аби затерти всякий слїд свого злочину." І він домагав ся зміни або скасованя §. 14, щоби більше не було примани для легкодушного мінїстерства до робленя державного перевороту, без небезпеки повішеня на найблизшому лїхтарному стовпі. "Пане президенте мінїстрів, говорив він, бережіть ся, і не робіть сих річий, бо можете легко зробити досвід, що подразнений народ сам собі возьме право через самопоміч."

Так говорив Гохенбурґер і я писав про се в безчисленних статях на довго перед війною, а особливо підчас виборчої боротьби в 1911 р., що була ведена проти Бінерта як виборча боротьба пр[illegible]я безконституційности. Ще перед

війною мав я переконане, що ганьбою є,
під такою системою в Австрії і я зсилаю
останнє число своеї ґазети "Das Volk" (На
що було присвячене протестови проти сеї
би. Був се рік неслави — від знищеня конс
туції Чехії і октройованя нових податків
октройованя сабель ветеранів. Тоді думали
се було найгірше. Одначе були се дрібні рі
порівнаню з тим, що стало ся 25 липня 191
Пригадайте собі "Wiener Zeitung" з сього
як роїло ся в ній від всяких виїмкових розпор
ків. А вони показують, що

ВСЕ БУЛО ПІДГОТОВАНЕ НА ДОВГО ПЕР ВИБУХОМ ВІЙНИ.

З ясною свідомістю приготовили сей держ
ний замах панове Гохенбурґер і Штірк. То
я маю повне моральне оправдане для себе
громадянина сеї держави. Не належить ста
ти питаня, чи насильство належить оправдува
тільки як я приходжу до нього як поодинока
соба. На мою думку, кождий громадянин де
жави є оправданий сам собі зробити право, к
ли закон подоптано. Коли правительство п
ставило себе поза правовий ґрунт, тоді кожди
громадянин має право, потягнути його до відп
відальности поза правовим ґрунтом: кожди
громадянин має не тільки право на се, але є д
сього зобовязаний. Тяжше відповісти на пи
тане, чи се служить цїли. Мушу близше про с
говорити з огляду на мого оборонця, котри

скаже, що се не служить цїли і що се не відповідає тактиці соціялдемократії, що се відступлене від прінціпів, які я заступаю. Хочу звільнити його він сього тяжкого питаня, чому моє дїло, що відповідає мойому природному почутю правному, також при виїмкових умовах служить цїли.

Передтим одначе одно слово до замітки державного прокуратора, що я стільки років жив за границею і тому се пояснює мій вчинок, бо наслїдком мого побуту за границею я мав затратити природне людинї почуте приналежности до батьківщини. Державний прокуратор хоче сим сказати, що я

Є ВОРОГОМ АВСТРІЇ.

Державний прокуратор вказує на те, що я закидав "Arbeiter Zeitung" патріотичні вибрики і що спеціяльно закидав др. Реннерови австрійство. Я не скажу, що я патріот. Я сього нїколи не говорив нї перед війною нї підчас неї. І ви також не повірите в се, коли я тут скажу: я патріот. Подумаєте, що хочу вас позискати для себе. Ви пізнїйше побачите, що тут мають значіне цїлком инші думки. Я дуже часто чув слово "патріот" як лайку і се не дивно. На довго перед війною денунційовано австрійський патріотизм не соціялдемократами, але буржуями як щось меншевартне. Видко, інтелїгентна буржуазія була не патріотична, тільки національна. Я можу тільки вказати, що люди з Нїмецького

Національного Союза, які тепер обурю
на непатріотичне поведене Чехів, нас обі
як найгрубшою лайкою — "ц. к. соціялде
тія". В тім часї, як Гохенбурґер держав
промову, яку я тут наводив, стояла нім
буржуазія на тому становищі, на якому
стоять инші нації Австрії, яких ідеалом є н
стрія, тільки національна держава, що вона
мецька буржуазія) належить до держави
нації.

Але відтак в сїй війнї виявила ся

ПЕРЕМІНА В РОЗУМІНЮ БАТЬКІВЩИ

В давнїйших часах не було батьківщ
тільки держави. Від 70 рр. став живим у бур
азії ідеал національної держави а Австрію
ли вважати таким робом як пережиток ста
часів, по якій сподївали ся, що вона з часом р
паде ся на національні держави. Сїй ідеї ба
ківщини як національної держави протистав
но нову ідею батьківщини, яка не мала на ув
націю, тільки певний господарський обш
Буржуазія має інтерес в удержаню Австрії
господарчого обшару. Вона має інтерес не тіл
ки в Австрії, але в основаню більшої середн
европейської держави, розуміеть ся, на чолї
пруським королем, в якої склад входилаб тако
і Австрія. Ідеалом її не є більше національн
незалежність тільки національне пановане. Ї
не вистарчає клясове пановане буржуазії на
пролетаріятом, але вони хочуть створити дер-

жаву від Берліну до Баґдаду, в якій панував би німецький народ, себто німецька буржуазія. Але вже на початку війни спостережено, що сей господарчий момент набирав на значіню також і у инших націй. Ми могли пр. побачити, що також у Чехів господарче з національним попало в конфлікт. Переміна понятя батьківщини доконала ся також і в соціялдемократії. Коли Бебель нападав на Бісмарка, то не тільки тому, що він збудував німецьке цісарство на місце німецької републики,але також тому,що він збудував Прусію-Німеччину на місце Великої Німеччини, за яку тоді боролась німецька демократія на спілку з робітничою демократією. Так отже бачимо в сій війнї, що і робітництво не зберегло сей національний прінціп. Соціялдемократи покланяють ся нинї імперіялїстичним думкам і борять ся за програму, яка не боронить німецької національної держави, що відповідалоби обороні нації Французами або Бельґійцями, але цілість німецької держави, включно з кольоніями. Був навіть період в війнї, коли ставлено ся чисто на становище сили, коли запродано інтернаціональне становище соціядемократії і говорено про стратеґічні обезпеченя. Були такі соціялдемократи, котрі йшли так далеко, що віддавали себе просто завойовницькій політиці імперіялїстичної буржуазії. З такими словами державного прокуратора я не маю нічого спільного. Я не кажу, що бути Австрійцем — се щось, що одушевлює. Я вважаю

се судьбою, яку належить зносити, судьбо
більше, коли має ся за керманича держав
го Штірка. Партія завсїгди визнавала засад
Австрія — або буде державою народност
бо її не буде і вона поклала дійсно богато
ції задля поширеня свідомости демократії
державі. Я не знаю, що стане ся з сею д
вою в сій війні. Ми мусимо завсїгди раху
ся з обома випадками а я не пособляв ж
му з них, ставляючись на становище найсти
шої невтральности супроти Австрії. Справ
ціялїзму, говорив я се завсїгди, се далеко
ша справа як справа якогось хвилевого тв
як те, щоби звязувати і компромітувати с
бу соціялїзму з судьбою держави. На жаль,
думають дійсно деякі мої бувші приятелї?
не маю претенсії, щоб мене називали патріот
так мушу теж застерегти ся проти того, щоб
не вваж ти антіпатріотом і особливо, коли
дить о причину, що велїла менї виконати мое
ло. Певна річ, Австрія грає в мотивованю м
дїла ролю. Але не державна, тільки морал
екзистенція Австрії,

АВСТРІЙСЬКИЙ ДУХ

є тим, що відограє ролю.

Ще в ґімназії було менї ясно, що найбільши
ріхом, таким, що його не можна простити
гріх проти духа, то є звичайний гріх в Австрі
І коли ви хочете зрозуміти мій вчинок і все, щ
його спричинило, то у всїх ваших розважува

нях мусить проходити червоною ниткою, що обурене і опір проти сього гріха стоять на перешкоді кождому мужньому виступови в Австрії. Ми живемо в державі яку колись за часів протиреформації огнем і мечем зроблено католицькою. Австрія є державою, в якій має ся погорду для переконаня людини, державою, в якій ніколи не узнаеть ся, що одиниця повинна поступати після свого переконаня. Се та держава метерніхівського духа, що перед 1848р. зіпхав Австрію на становище Росії, що кнеблювала вільне слово, щоби плекати у населення рабські думки. Се та держава, де невільниче й лякейське думане довело всї круги населеня до таких вчинків, на які я дивлюсь як на палючу ганьбу. Я навів вже, що Гохенбурґер говорив в 1898 р. а що він опісля як міністер робив. Се відступлене від всякої вірности переконаням, ся безпрінціпність є тим, що влила менї найбільшу ненависть не проти Австрії як державного твору, але проти Австрії як морального витвору, проти австрійського духа упідленя. Сей австрійський дух істнує скрізь і між усїма націями, усїх він обезчестив, і в усїх він плекає нарушуване закона. Се дух того,Люеґера,що сказав: "На що людинї потрібна програма!" Все в полїтиці — інтерес а він не має жадного переконаня."

І коли ви хочете зрозуміти, що мене сюди привело, так се є той факт, що сей дух брехнї знайшов собі доступ до моеї партії, що його

репрезентує Др. Карло Реннер, який соб
кого иншого не представляє як Люеґера
ялдемократії. Він впровадив в нашу парт
ха зради прінціпам і лицемірство, за щ
всігди треба буде соромити ся. В усій ті
зї я уживав всеї своєї енергії на те, щоби
дати болото, що бризґало від тих полі
на все те, що виповняло усю мою душу.
бив заходи, відійти і поставити себе явно в
тивенство до тих, що зрадили духа партії
внутрішня пружина мого діла. Се був про
— один з протестів проти сього духа, що
снув ся до партії. Я не такий наївний дум
що в політиці належить грати в отверті ка
Менї була завсїгди осоружною груба політи
боротьба. Я ніколи не послугував ся брехн
ні підступом, одначе нікому не робив закид
сього, ко… він в політичній чи дійсній в
брав ся за підступ. Я не фанатик правди.
я вимагаю, щоби з собою бути чистим, щ
самому мати ясність, після яких прінціпів ді
ти. Є також компроміси між прінціпами а
літична партія не повинна ділати після чуж
прінціпів, тільки після власних. Ми дожили
того, що австрійська соціялдемократія пост
пила після німецьких національних прінціпів, я
заступав Ляйтнер, Пернерсторфер, Гартма
для котрих найвисшим законом не є інтернаці
нал. Ми дожили до того, що партія давала
себе впливати людям як др. Реннер, для котри
найвисшим прінціпом є австрійська держава.

маю найбільшу пошану для Пернерсторфера, котрий є чесним, отвертим німецьким націоналом. Я нічого не маю проти переконаня, я тільки

МАЮ ПОГОРДУ ДЛЯ АВСТРІЇ,

що вибирає собі на предсїдателя полїтичного противника. Я можу се розуміти, що Ляйтнер стоїть на чисто національному ґрунтї. Не відмовляю йому тому пошани. Але що с. д. партія, яка по своїй програмі є інтернаціональна і до котрої великі маси признають ся, що ся партія дозволяє на те, аби чоловік (Ляйтнер), що є німецьким націоналом і офіціозом заграничного уряду в Берлїнї, щоденно робив собі заграничну полїтику в "Arbeiter Zeitung", се є цілком друга ситуація. І вона ускладняєть ся, коли якийсь др. Реннер з половинних арґументів кує арґумент демаґоґії. Бо так треба дивити ся на те, коли др. Реннер по демаґоґічному перепачковує своє внутрішне переконане австрійства до партії як правдиві інтернаціональні прінціпи. Що партія згубила чесність супроти самої себе, се є те велике питане, о яке ходило і яке привело мене сюди.

Коли державний прокуратор каже, що я був цілком ізольованим в партії, то мушу супроти сього сказати, що всю ту погорду, яку маю для австрійської системи, мала теж більшість партійної управи, в якій знайшов ся тільки один чоловік, що оправдував самоволю а ним був др.

Реннер. Одначе його не можна робити
партії. Може ходити тепер про те тільк
був ізольований що до атентату, що до
ризму. Державний прокуратор заключа
сього, що я про се з ніким не говорив.
се мало свої добрі причини. Я не хотів
говорити, бо не хотів обтяжувати моїх п
лів відповідальність, яку я тільки сам по
і що не бажав виставляти їх на карні пере
ваня. Що атентат належить розуміти, се
зав в своїй статї Мартов в "Neues Leben" (
сячник для соціялістичної освіти в Берліні
трий виложив ясно мотиви. Весь хід дум
для сеї людини зрозумілий, бо він є дійсни
ціялдемократом і жив довго в Австрії, аби
зуміти нужду сеї держави.

Коли я повинен представити ситуацію з
тня 1916 р., то се з одного боку дуже тяжко,
за сих сім місяців повстав цілий світ. З друг
боку й легко, бо в сьому часї світ в своїй з
зблизив ся до мого світогляду. Много, що т
вважалось абсолютною нісенітницею, нині є
гальним добром. Погляньте тільки, з якою п
гордою говорив державний прокуратор про і
тернаціоналїстів в свому обжалованю. Інтерн
ціоналїзм, що, по його словам, просто зметен
нині підняв ся на свому курсї. Він став прост
надією пануючих в Австрії. І коли державни
прокуратор закидає менї, що я в Швайцарії по
вертав ся

то як раз нині шукає товариства сих переворотників граф Чернін. Се ті переворотники, що мають нині певний вплив в Росії і на котрих покладаеть ся надію на мир. Я не кажу, що ся метода мені симпатична, що тепер чіпляють ся просто сих людий, і що наші австрійські партійні товариші їдуть в Штокгольм не тому, що вони остали інтернаціоналістами, тільки що вони як офіціяльні представники соц. дем. партії разом з правительственними соціялістами в Німеччині їдуть в Штокгольм як комівояжери заграничного міністерства. Меншість партії як з Австрії, де вона дуже мала, так з Німеччини, де вона досить велика, не буде в Штокгольмі заступлена; але що про сю меншість будуть говорити, се вже зробить ваш засуд. Бо справжнім привітом з Австрії на штокгольмську конференцію, котрий буде рівночасно засудом Австрії, се буде засуд смерти, який на мене видадуть.

Акт обжалованя твердить, буцім то я мав кликнути: геть абсолютизм! хочемо мира! Сього оклику не чув ні один свідок. Я хотів демонструвати за мир без відшкодовань і без анексій. Але коли я сказав би се в сій салі перед семи місяцями, мене вважали би дураком. А нині се домагане є предметом праці нашого правительства. 23 жовтня не було ні сліду по конституції а нині стоїмо перед скликанем парламенту. Його-ж конечність признаеть ся цілком

инакше як тоді. Я демонстрував теж

ЗА РЕВОЛЮЦІЙНУ ТАКТИКУ.

Через усе мое жит: був я революціон
Політику дня вважав я тільки як засіб ре
ції а не революцію фразою політики дня.
либ я перед семи місяцями говорив про рев
цію, мене-б висміяли, що хтось може ду
про революцію в війні а оборонець зі слу
стю говорив би про психіятрію. А нині р
ська революція святкуеть ся не тільки в "А
ter Zeitung" але також і у "Fremdenblatt".
на річ, панове завсігди одушевлялись свобо
за границею а нині бачимо, що також і "А
ter Zeitung" мріе про революцію в Росії.

Коли державний прокуратор говорить пр
середок, з якого я вийшов, то думаю, що
вас тяжко виробити собі погляд на се, бо се
ком инший світ, в якому я жив, як той, в як
ви привикли жити. Дозвольте мені зробити
рівнане. Первісно думали, що земля е осе
дним пунктом світа, довкола якого відбува
свій рух сонце й звізди. А коли Коперник с
зав, що рухаеть ся земля, вважали його пе
усього божевільним. Коли одначе з сим не
шло, поставлено його перед інквізицийний су
що тоді виконував справи суду оборони краю
(предсідатель перериває). Нині при тверез
му розгляді можна сказати, що в певному зм
слі обое мають рацію, відповідно до того, ч
хто стоїть на землі, чи поставить ся на сонц

Оба погляди є льоґічно можливі, хоча неможливо їх погодити з собою. Можна завсїгди арґументувати тільки з певного становища. Ви привикли, опираючись на землї, бачити тільки траншеї війни народів а я, о скільки полїтично думаю, всю надію покладаю на ті

ФРОНТИ КЛЯСОВОЇ БОРОТЬБИ,

що в світї теж істнують. Коли отже арґументує ть ся зі становиска війни народів, то доходить ся до инших поглядів і легко можна сказати: Ти божевільний! Коли одначе кождий бачить, що се не має успіху, тодї кричать до мене: Ти злочинец! Ти наемник ворогів! Але я і мої приятелї з Німеччини не менше є помічниками антанту як і наші приятелї у Франції, Росії, Румунії, Італії, що заступають інтернаціональну думку, помічниками центральних держав. Сю арґументацію береть ся з цїлком иншого світа. Але-ж се ріжниця, чи на світ дивити ся зі становища мурів, що дїлять народи, які збудувала війна, чи зі становища тих роздїлюючих мурів, які я завсїгди вважав рішаючими, що дїлять суспільство на гнобителїв і гноблених. Ми соціялдемократи завсїгди до війни дивились на світ зі становища клясової боротьби і все инше підпорядковували йому. Ми вважали інтернаціональну думку за найвисшу; але тепер бачимо, що є люди, які кажуть, що треба змінити становище: в часї мира клясова боротьба, у війнї — боротьба народів. Зміна становища відпо-

віднс до конюнктури є для Австрійця дуж
манчива. Але коли навіть оба становища
но слушні і те, що відносить ся до землї і
що відносить ся до сонця, то оба не є рівн
тні. Бо зі становища Коперника почав ся р
ток усього природничого зная а становищ
ротьби народів, конкуренційної боротьб
періялїзмів, се веде сьвіт до загуби, до гол
нужди, знищеня, воно не веде людськість д
сшого розвитку, бо воно тільки з сього
ходить, аби одна ґрупа в світї панувала.

Чи Анґлїя має бути володарем світа, чи
меччина, нові війни будуть, але

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

є висше, бо з ним вяжеть ся будучність людсь
го роду, думка про людськість. Ми завсїгди
зали: ведучи клясову боротьбу пролєтаріят
заступаємо справу людськости. Коли кажу п
людськість і поступ людськости, то вказую
конґрес в Базелї (1912), що хотів перешкоди
війнї, проголошуючи: пролєтаріят є свідоми
того, що в сьому моментї є він носителем ус
будучности людськости. Ся думка про люд
ськість робить клясову боротьбу пролетаріят
висшевартного. І саме сю думку зрадили на по
чатку війни соціялпатріоти. Перед 1-им мая в
могли читати про сю думку в "Arbeiter Zeitung"
Але що мене відріжняє від инших соціялдемо-
кратів се те, що я сю думку, яку "Arbeiter Zei-
tung" від 3-ох тижнів пропаґує, також і в між-

часї усеї війни пропаґував і на нїй твердо стояв.

Певна річ, була се тяжка боротьба, коли я хотів привести своїх товаришів до моралї інтернаціональних думок. Воно виглядае дуже наївно. Се та сама мораль, про котру Маркс в 1864 р. сказав, що вона на сїм полягае, аби прості закони обичайности (етики), справедливости, які нормують відносини між приватними людьми, привести до значіня найвисших законів, обовязуючих народи. Ся мораль революційної демократії, що вперве виявила ся в 1791 в словах: Свобода мае свою етичну велич в засадї: не роби нїкому того, чого не хочеш, аби тобі робили. Се дуже наївно, але се мораль демократії, яку тепер знова пригадала російська революція, яка противить ся прінціпови загарбуваня земель, як спадщинї віків і протиставить йому прінціп рівноправности народів і мир без анексій і відшкодовань.

Коли ви хочете мене зрозуміти, то мусите знати, що менї завсїгди залежало на тім, аби привернути партійних товаришів до сеї програми. І ви зрозуміете, який повний провал означало для мене, що соціял-демократи Австрії инакше пішли. Ми готовились до інтернаціонального конґресу. Пляновано також помістити в Arbeiter Zeitung статї делеґатів усїх країв. В тім появила ся раптом в тїй же ґазетї з 5 серпня статя під заголовком "День нїмецької нації", статя що ставить ся вповнї на позицію війни. "Сей день 4 серпня ми нїколи не забудемо" — так по-

чинала ся статя. Але партійна управа хотіла
до сей день забути і мені все нагадували, що
в Австрії не мали 4 серпня. На се я відпові
Не було в Австрії 4 серпня, бо о се не питало
правительство Штірка. Але ми мали щось
шого, ми мали 5-тий день серпня, в котрому
явила ся ся статя в Arbeiter Zeitung, яка при
сла нам велику шкоду поза границями держа
особливо в Італії, куди зателеграфовано стат
Я вже був в ненастанному конфлікті з моєю па
тією і моїми приятелями... (Тут перериває пре
сідатель обжалованому в його дальших вивод
і взиває, щоби не вдавав ся дуже в подробиц
На се обжалований відповідає: Я є в дуже скла
ному положеню. Крамаржем занимали ся 6 міся
ців. Я хотївби мати хочби 6 годин. Опісля пр
довжує свою промову).

Я переконаний, що велика більшість соц
демократів розуміла війну як оборону і зі ста
новища оборони се зрозуміло, що нація боро
нить свою єдність. Се було соціял-демократич
но. Але скоро запанувала думка, щоби пораж
ку, перед якою ми хочемо боронити себе, з усі
ми її страхіттями, з усею її нуждою на инших
звалити, що ми хочемо над другими побідити.
Се була думка, яку Arbeiter Zeitung з 5-го VIII
так висловлювала: "Як небудь малоб статись,
усім серцем надіємо ся, що війна скінчить ся по-
бідно для сьвятої справи німецького народу."
Се слово "побідно" підчеркувано пізнійше дуже
сильно і се було власне тим, що творить рішу-

чий опірний пункт, бо ми, виходячи із соц.-дем. становища, не повинні виносити з війни ніяких користий. Як приватна людина, на яку в лїсї нападе опришок, уживатиме усїх сил, щоби оборонити себе, коли-ж одначе його поборе, то не обрабує його кишенї, так ми у відносинах народів не смієемо зійти на ніво вуличних розбійників. Але, коли ми домагали ся на державній конференції в марті мин. року, щоби партійна управа з найбільшим натиском домагала ся від правительства, щоби центральні держави публично виступили за мир і зрекли ся анексій і відшкодовань, нас висміяно і на 100 делеґатів мав я тільки 16 на свому боцї. Коли на початку війни я мусїв побоювати ся, що коротка побідна війна закріпить абсолютизм на десятилїття, то ся довга війна з усіми її страшними шкодами і спустошенями принесла одну користь, що вона ширить скрізь отверезене і вливає в орґанїзм народу военне антідотум і витворює той настрій, про який Ґете каже: "Хто в мирі хоче назад війни, для того не сьвітить щасте надії." Після короткої війни наступилоб шовінїстичне опянене по обох боках, а ся війна витворює, так сказатиб, правдивий военний пацифізм. Бо освіта про війну ще довго буде дїлати, навіть у тих, що колись війну славословили як стальну купіль народів.

Відогралась

ВЕЛИКА ІСТОРИЧНА ТРАҐЕДІЯ

і в рамах її мене і мої мотиви належить розумі
Партія, що повинна була бути в сьому істори
ному моменті носителькою думки про лю
ськість, стала хвостом уряду, оружієм тенденці
які їй повинні бути чужими. Я не кажу, що в сь
му злї винні поодинокі люди, але се велика тр
ґедія, яка крилась в самій партії а іменно в том
що бюрократичний апарат робітничого ру
взяв верх над інтересами будучности пролетар
яту. Провідники пролетаріяту хотїли як вір
урядники вратувати орґанїзацію, але вони зра
дили дїйсний пролетарський інтерес, зрадил
інтернаціонал, зрадили думку про соціяльну ре
волюцію. Вони вправдї здобули дрібні корист
для робітників в часї війни, і я се признаю, ал
вони зрадили першенство своеї екзистенції з
миску сочевиці.

Ся траґедія не обмежувалась тільки на Ав
стрію.

Можуть менї сказати, що критикуючи так
свою партію мушу бути аматором обжалувань
коли в такій країнї, де є такі наші противники як
християнські соціяли і національні союзники, під
ношу такі закиди проти нас самих. Для мене
ніколи не було щось більше противного, як сї
буржуазні партії в Австрії. Але се було велике
потрясене для мене, коли я пізнав, що австрій-
ська с.д., яку я вважав найвисшою, є тільки одно
окою між слїпими. Я не можу прикладати до
соціялїстичної партії мірила буржуазної партії.
Прикладаю натомість мірило її славного роз-

витку, коли хочу пізнати, що з неї сталось. І се мене боліло, що партія взяла на себе в части порок своїх противників.

Я попав в суперечність з партійною управою, бо вона що раз більше ставала контр-революційною інституцією. Що раз більше приходив я до переконаня, що революція в Австрії мусить виникнути проти партійної управи і що вона завсїгди була колодою для революційного руху. А в сїй управі мусів я працювати як її перший секретар, мусів бути присутним на всїх засїданях. І все менї ставало яснїйшим: будучи на сїм становищі, я стою в найвисшому конфлїктї сумлїння між моїми урядовими обовязками і моїми переконанями. Особливо Зайц говорив про відповідальність. Належить протидїлати актам насильства, бо партійна управа мусїлаб відповідати за пролиту кров. Але я стою на становищі, що мусить ся поносити відповідальність. Тайною всього внутрішного конфлїкту є, що партія в мирний, довгий свій час мала вправдї орґанїзації, письменників, послів, але не мала офіцирів; що в Австрії нїхто не здавав собі справи, як в нїй з насильством належить поступати. Думано все тільки про те, як робити перешкоди заворушеням. Тон, в якому говорилось про насильство надавав др. Реннер. І я бачив, що думку про насильство хотїли перед робітниками тільки здескредитувати. Др. Реннер є великим, талановитим демаґоґом і він міг собі уявляти, що своїми грубими книжками зробить з абсолютиз-

му 1 Jтірка освічений абсолютизм. Але з о
ливою штукою він старав ся закривати, що в
стрії а таксамо в Росії не йде в першій мір
соціяльної революції, тільки що тут ходит
буржуазну революцію, о порахунок з абсо
тизмом.

Тому мусів я прийти

ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АКЦІЇ,

бо партія, партійна управа, провідники відв
нули ся від революційного чуття. Я хотів по
зати, що в Австрії може прийти до революц
ного перевороту тільки проти партійної упра
що тільки проти неї є можливим, взяти ся за
сильство, коли сього вимагає режім насильст
правительства. Але ось зараз постарає ся д
Реннер доказати, що індивідуальна акція прот
вить ся прінціпам соціял-демократії і є анархі
тичною. Натурально, я не уявляв собі як дит
на, що через атентат поборю абсолютизм в А
стрії і принесу мир. Я не став анархістом. Ана
хізм вірить, що індивідуальна акція може віді
грати таку ролю в світі. Я в се ніколи не віри
Бо я стою на становищі масової боротьби, як
повинні вести маси усіми способами, що ведут
до цїли і що відповідають натуральному правн
му почутю — в часї мира парляментарними спо
собами а коли абсолютизм знищив парлямент
також насильством. Я стою й нинї на тому ста
новищі, що масова боротьба є рішаючою і тако
ю мусить вона бути і що мій вчинок є цілком

скромною індивідуальною акцією, не щоби через те заступити масову боротьбу, і не тому, щоби її вивязати, як думав дехто з моїх приятелів, приймаючи, що буцім то тепер, на мою думку, народ повстане. Те, чого я хотів, се було, отворити психольоґічну передпосилку будучої масової акції в Австрії.

Не хотів я через свій вчинок робити революції, тільки створити умови для того, щоби люди мусіли заняти становище супроти революції. Державному прокураторови мушу сказати, що я за весь час війни ні одного слова не сказав про повстане, бо я був свідомий, що в сьому осередку, в якому мені судилось жити, в осередку партійної управи і сеї партії про такі річи не можна говорити, бо через се губить ся почуте, що насильство може бути виконане тільки через діло. Люди в свому цинізмі булиб мене висміяли. Але потрібним й можливим було, признати ся до насильства, щоби можна було сказати партійним товаришам: Ся людина поважно трактує справу, вона віддає своє жите, щоби се перед вами сказати. Я хотів, щоби ви заняли становище супроти сього і ви мусите се зробити. Тепер не посміє жадний Реннер ні жадний Зайц сказати робітникам, що насильна акція в Австрії є неможлива і що її не сміє бути. Се власне хотів я осягнути. І варто було дійсно в сій ситуації дати своє жите, щоби привести сих людий до зміни усього їх становища.

Закид проти індивідуальної акції є нестій-

ний. Мое діло було індивідуальною акцією в рамках маси і я не міг зрозуміти, що ті люди, яких уся діяльність полягала на індивідуальних акціях, себто на жебраню у мініїстрів, що вони осудять ті індивідуальні акції, які будуть направлені проти міністрів. До 1889р. партія уживала засобу індивідуальної погрози поодиноким властям. Тодїшна Arbeiter Zeitung мала сталу рубрику для сеї цїли: "Як з нами поводять ся". Там ставлено старостів і инших ворогів робітничої кляси під суд. Ставлено не сустему а одиниції, як се було завсїгди методою партії.

Хочу ще додати, що я ніколи не перецїнював свого вчинку нї перед виконанем його, нї в часї перших переслухань на поліції. Не бажав навіть, щоби перецїнювано діло, нї що до предмету, нї що до успіху. Я хотів отворити місце для революційного духа.

Таке мое розуміне насильства. Се був одначе і симболїчний вчинок. Він повинен масї показати, як належить робити в великому стилю, що треба віддати свое особисте жите, що не треба інсценїзувати жертви, але бути готовим на неї. Закидають менї, що я виконав свое діло в супереч засадам соціял-демократії. І се не вірно. До Інтернаціоналу належать партії, що признають індивідуальну акцію. Се були соціялїсти-революціонери в Росії. Я був їх противником. Вів завсїгди гостру теоретичну боротьбу проти них. Масова акція — се головне. Закид проти атентату, який я признаю і який дав менї богато

до думаня, се той, що атентати і вся політика конспірацій спричинюють абсолютизм, що їх надуживає поліція, яка висилає аґентів-провокаторів. Такі аґенти-провокатори були в Австрії, але я волю про Росію говорити.

Мій атентат був відокремленим, який може виникнути в цілком особливій констеляції. Не хотів я вводити до партії нових методів боротьби. Навпаки, я вважав би збоченем партії, колиб вона пустилась на самі атентати. Але було ясним, що в цілком особливих випадках, в яких провідники нищать роволюційний дух, як власне в сьому випадку, є дозволений поодинокий вчинок, аби оживити сього духа.

Булоб одначе фалшивим, оцінювати вчинок як вирахований, як зимний, з теоретичного розважуваня виконаний, як такий, який може диктувати тільки розум. Тут грало надзвичайну ролю чуте і то подвійне. Насамперід ізза ганьби, партії, а відтак ізза ганьби, в яку попала Австрія через Штірка. Оба сї мотиви, як моменти чутя безнастанно впливали на мене. Про мене раз сказали на партійній нараді: так богато маніфестів і резолюцій ніхто не написав, скільки Фріц Адлер в часї війни. Я завсїгди відчував потребу, виступати проти діяльности партії. Я все робив, щоби впливати на людий. Моя партія не уживала проти ганьби Австрії слушних засобів. Се почутте ганьби поділяв в рівній мірі і мій батько. Тут він був цілком на мойому боці. Я пробував дати вислів

сій ганьбі. В Ціріху мав я промову, ізза якої мене тягнули до слідства за переступство §.65 а. Я видав маніфест. Я намовив мого приятеля Лібкнехта, щоби він говорив про сю ганьбу в пруськім соймі на пострах пануючим. Я пробував всїх засобів впливати на публику.

Хочу тепер сказати, що на мене особисто ділало. В слідстві говорить ся про се докладно і з усею отвертістю. Тут можу коротко се представити. Хочу говорити про річи, які є фактами, про які можна читати в часописях, які є відомі. Хочу отже говорити про

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕСЛІДУВАНЯ.

Почуте в мене було таке: чи ми собаки, щоби нас тресовано? Чи в нас нема почуття чести, щоби на все те дозволяти?

Всї ті річи можна доказати. Вони правдиві. Перш за все цензура. Що то значить, жити під цензурою в війнї, про се трудно навіть собі уявити. Одинокою німецькою ґазетою, яку заборонено, був "Volk" (Народ), популярна щоденна ґазета, видавана мною. І я був сим вдоволений. По крайній мірі, не можна було сеї часописі надуживати. Але я редаґував теж "Der Kampf" (Боротьба), наш науковий орґан і то з великим пожертвованем та великими трудностями, які полягали на тому, що я попадав в найгірші ситуації. Мушу навести кілька прикладів.

Одну статю задержували менї цїлими тижнями. Вичеркнено в нїй один рядок. Другі статї

держано в цензурі цілі місяці. Тут була система.

Брак гідности і бездарність цензури ненастанно ображали моє почуття. Вони ділали на мене пригнічуюче. Я був досконало обізнаний з цензурою і відносинами, які панували на провінції. А у все те, що робилось, не можна навіть повірити, коли сього не знаєть ся. Мій оборонець пробував доставити свідків на сю обставину, але їх відкинено.

Адлер описує відтак докладно цензурні відносини в Празї, де редакторови "Pravo Lidu" сказано на поліції, що йому будуть доставляти статї (з поліції!), які будуть написані в соціялїстичнім дусї. Належить їх тільки приняти. Наказувано навіть, якими буквами і на якому місці справоздання і патріотичні статї мали бути поміщувані. Се річи, що противили ся гідности журналїста. На пресу виконувано чистий шантаж. Коли я був в Ціріху, говорив про се, і за се обжалувано мене після §.65.

Далї зажадано, щоби на однім соц. дем. партійнім домі в день уродин цїсаря вивішено чорно-жовту хоругов. Тодї пішов посол Гіллебранд до намісника з зажалуванем. Та йому сказано, що з міністерства прийшов такий приказ, зробити так в цїлій Чехії.

Адлер обговорює відтак судівництво і особливо военне, яке його до краю обурювало. В Neue Freie Presse появив ся вірш, який отверто зачіпав цензуру, п. з. "Пісня материй проти війни". Се була пісня американської матері, яка ка

же, щоби сини не родили ся і не вбивали синів других материй. Пісня взиває синів кидати оруже, вона звертаеть ся проти війни. (Адлер читае її). Одному з моїх партійних товаришів, тов. Лянґерови у Фрайвальдав подобала ся вона. Він впав на нещасливу думку переписати її і відгектоґрафовану дати богатьом жінкам. Його поставлено під суд та засуджено на смерть а відтак в дорозї ласки на 5 літ тяжкої тюрми. Він доси сидить в Меллерсдорфі і гине там.*) Я хотів покликати на свідка посла Міллера, що справу докладно знае. Але його не допущено. Сей випадок зробив на мене сильне вражіне. Я вважав своїм обовязком, подати його до публичної відомости.

Відтак обговорює Адлер діяльність судів краевої оборони, вказує на процеси Крамаржа, Маркова і др.

На процес Крамаржа пішов я зі своїм батьком. Як ми піднялись до гори, сказав менї батько, коли перечитав напись "забороняеть ся!": Се найвисша конечність!

Предсідатель: Не дозволяю вам на того рода випади. Ви вкладаете другим в уста слова, яких не можете доказати. Я не обмежую вам свободи слова, але все мае свої границї.

Обжалуваний (далї): Суд краевої оборони видав засуди на 900 років тюрми і 26 кар смерти.

---

*)Зараз після процесу Адлера, увільнено тов. Лянґера. Він тепер е на волі.

Між ними засуджено одну жінку на 5 років тяжкої вязниці за те, що вона дістала лист від свого чоловіка.

Адлер обговорює відтак заборони в Австрії заграничних ґазет і то таких, які до Німеччини могли свобідно доходити. Вказує на інтернована, які усунено доперва в остатніх днях наслідком розпорядку цісаря. Півтретя року ніхто не знав в Австрії, хто в ній править.

ПАНОВАНЄ ШТІРКА.

Росія, Китай — про Европу й не говорити — мали свій парлямент. Австрія ні! Ми були дійсно одинокі здеґрадовані. Ми не мали народного заступництва. Про грошеві видатки не треба було питати, не треба було здавати рахунків. Такий стан був для всїх, що мали іскру демократичного почутя найбільш пригнїчуючим і найстрашнїйшим в сїм часї.

Штірк панував. Він був завзятим противником виборчого права не тільки в часї війни але перед нею. В комісії для виборчої реформи ґрупували ся довкола нього всї вороги її. Сей чоловік став пізнїйше президентом мінїстрів і він хотїв оправдати свою стару ворожнечу до парляменту тим, що хотїв звести парлямент до абсурду, коли инші мінїстерства, як Бека, працювали в потї чола, аби зробити його роботоспосібним.

Коли прийшла війна, себто той рішаючий момент, що так заважив на долї народів Австрії і не

скликано парляменту, запанував дійсний абсолютизм. Се був державний переворот.

Як поводило ся правительство в часї війни?

Штірк вів переговори з німецькими радикалами, Вольфом і тов. в справі октройованя нових законів. Ся партія підпирала державний переворот. Менї говорили посли, що вся господарська будучність Австрії поставлена була тільки перед двоє очий Штірка. Він взяв на себе, не питаючи о се своїх ресортових колеґів, перевести з Угорщиною цілу угоду як також торговельний трактат на 2 десятиліття і то з ґр. Тішою при помочи §. 14. Той голод, що панував в часї війни, мав тревати через десятиліття. Відповідно до сеї угоди, засоби споживчі мали бути обложені цлом, отже цїни мали піти в гору а виголоднюванє в Австрії мало панувати також в нормальних часах.

Штірк пішов на стрічу не тільки аґраріям, але також самому Тісї, котрий теж потрібував успіхів проти своїх антіаґраріїв. Тіса велїв собі приобіцяти підвисшенє квоти о два процент.

Се відношенє між Тісою а Штірком було одним із рішаючих моментів для політики Австрії. Штірк держав ся тим, що понизив ся до становища слуги Тіси. Се була ситуація, коли парлямент не радив, коли ніхто не сьмів нічого говорити, коли вся доля держави була віддана в руки одного чоловіка. Він говорив, що він всьо робить а в дійсности нічого не робив.

ОСТАННІЙ ПЕРІОД ПЕРЕД АТЕНТАТОМ.

Домагане парляменту ставало в літі сильнійшим. В палаті панів почали говорити февдали про привернене конституції. Роблено заходи, щоб скликати парлямент. Але Штірк докладав всього, щоби до сього не допустити. А робив се пляново, насильно, із зимним вирахованем.

Клюб с. д. послів ухвалив в першій половині вересня 1916 резолюцію, з домаганем скликаня парляменту як конечність. Штірк видав припоручене, щоби не тільки населене не могло довідатись про зміст сеї резолюції, але також, щоб публика не могла дістати ніякої відомости, що таке засідане с. д. клюбу відбулось. На ньому говорив теж Пернерсторфер, в який спосіб Штірк особисто дбає про те, щоби не допустити до скликаня парляменту і особливо, щоби цісар нічого не довідав ся про цілу справу. Штірк не рахував ся з цісарем.

Президент Сильвестер домагав ся тоді авдієнції у цісаря. Штірк перешкодив їй; в той спосіб відокремив він населене від цісаря.

Усі політики уважали Штірка головним ворогом привернення конституції. Се був період, коли загально вірено, що парлямент може працювати; коли февдали мали свою конференцію; коли Сильвестер скликав конференцію в половині жовтня.

Сим приходжу я до конкретного комплекту фактів, що попередив атентат.

В сьому моменті були вже очевидні факти, що виключеним є на непередбачений час привернене в Австрії конституційного ладу. Ще в вересні можна булс говорити про парлямент і про конституцію . Тоді вів акцію Сильва-Тарука. Але в половині жовтня наступила знова гостра цензура тоді нічого не пропущено в Arbeiter Zeitung

На день перед атентатом було вже відомо, що про привернене конституції не може бути більше мови. 23 жовтня скликав Сильвестер в палаті послів конференцію провідників клюбів. Штірк велів заявити, що для мене мало рішаюче значіне, що для нього не істнує ніяка конференція провідників клюбів, що вона не являеться ніякою інстанцією, він її не хоче і не піде на неї.

Третім і в кінці найважнійшим моментом в сьому поході Штірка проти парляменту був отсей факт:

Богато професорів правничого факультету віденського університету скликало збори до салї Музичного Товариства з порядком дневним: "Парлямент". Референтом мав бути проф. Бернацік. Сильвестер і Пернерсторфер мали зложити заяви. Се не було ніяке небезпечне дїло, навпаки цілком невинне. Відбутю сих зборів роблено з початку великі труднощі. Потім заявила поліція, що збори сї як публичні не можуть відбути ся, тільки на підставі §. 2 про збори, то є обмежено на запрошених гостий.

20 жовтня приняв я телеґрафічну відомість — Зайц був тоді неприсутний, — що збори в обох формах заборонено

Се мало надзвичайне значіне, не тільки з огляду на сей конкретний випадок, але як норма на будучність.

Така була ситуація 21 жовтня.

Відтак впали 4 револьверові вистріли.

В два дні пізнійше конференція, яку скликав Сильвестер висловила ся енерґічно за скликанем парляменту. В 8 днів опісля прийшло правительство Кербера і вся Австрія заявила, що положене було невиносиме й неможливе, що мусіло инакше бути. І кожда людина вважала цілком природним, що наступить тепер повний зворот.

21 жовтня був в певній мірі мертвим пунктом. Колиб не наступив атентат, ми малиб ще завсїгди міністерство Штірка.

Я мав почуте, що се неможливо, дусити себе і дозволяти на те, щоби така ситуація тревала далї. І коли нїхто не закричав, я мусїв се зробити.

СОЦІЯЛДЕМОКРАТІЯ І МІНІСТЕРСТВО ШТІРКА.

Ще про одно хочу тут згадати, що забув я ранїще обговорити, — се становище нашої партії до міністерства Штірка — Гохенбурґера.

Відносини нашої партії до міністерства були зірвані. Нї один посол не говорив з Гохенбур-

ґером. В той спосіб неможливо було говорити про судівництво й цензуру. Партія не могла теж навязати зносин зі Штірком від квітня 1916р. З ним не могли навіть говорити ті, яким в найменшій мірі могло бракувати на патріотичній жертволюбивости, на всьому,тільки не на патріо тизмі. Було се так:

Ми мали державну конференцію, де відкинено мій внесок, про який я вже згадував. На ній предложено правительству дуже поміркювані внески. Зайц поніс коректурну відбитку меморандум до Штірка, яке на другий день хотіли йому післати, щоби він був поінформованим і зараз міг відповісти. Після сього прийшов лист від Штірка до Зайца, з заявою, що він не має ніякого бажаня,займати ся внесками і вважає письмен не їх переслане зайвим. На сей крок Штірка відповіли соціял-демократи найменшим, що вони могли зробити. Вони до нього більше не пішли.

АТЕНТАТ ПРОТИ АВСТРІЙСЬКОЇ МОРАЛІ.

Така була ситуація 21 жовтня. Я вже сказав, що мій вистріл був направлений не так проти ґрафа Штірка, як більше проти австрійської моралї. Хочу вам ще сказати, що Штірк був противником, котрого я в певному змислї шанував, бо він особисто не підпадав австрійській моралї. Він був инший від тих, що собі його вподобали. Се не була людина латанини, яку Тааффе підніс колись до правительственної програми а барон Бек до майстерства. Був се

чоловік, що змагав з ясним наміром і сильною та неуклінною волею до чогось означеного, а іменно до заведеня абсолютизму в Австрії. Се був чоловік, якого треба шанувати, але з котрим належить безпощадно боротись. Се був цілий чоловік, що поставив ся на ґрунт насильства, і котрого треба було насильно усунути. Се був отже характер, якому не можна відмовити пошани. Відмовляю тільки пошани Австрійцям, що дозволяли собі на Штірка, не стараючись боронитись перед ним, що своїм поведенем дали тільки доказ того, що кожда країна має свого Штірка, на якого заслугує.

До тих розважувань, які відносять ся до ґрафа Штірка, приходить ще внутрішне положене партії, що мене дуже пригнічувало. Пері усього була се політична ситуація, яка не давала найменшого вигляду на мир і котра на мене страшно ділала. Безнадійно дивив ся я на робітничий з'їзд, що мав відбути ся 6 листопада. Що могло з нього вийти? Піду я знова з внеском туди, і зискаю сим разом о два-три голоси більше. Але збитою масою будуть голосувати проти нього инші і я не дам собі ради з нерозумом мас. Я мушу вибрати инший спосіб, щоби їх потрясти. Атентат з сього погляду зробив своє. Резолюція, яку принято 5 листопада, була майже та сама, що я її давнійше вносив а яку досі завсігди відкидали. Моє діло зробило те, що повинно. І я з того часу не жалував ніколи його. Я переконаний, що воно було корисне.

ІНТЕРНАЦІОНАЛ І Ф. АДЛЕР.

Предсідатель: — Чи не моглиб ви нам сказати щось про противенство між вами і вашим батьком в Інтернаціоналі?

Обжалуваний: — Се непорозуміннє. Не було в дійсности політичного противенства між мною і батьком. Він був в Базелі в підготовчій комісії, в котрій був Бебель, Кейр Гарді і Гайсман. Я висказував в комісії бажаня, щоби просто сказати, що має партія робити на випадок війни. Ходить тут отже не о політичне противенство. Політичні противенства повстали після вибуху війни.

Предсідатель: — Чи ідея атентату не виникла наслідком противенств в партії?

Обжалуваний описує, як йому прийшла перша думка про атентат до голови, коли ставився до бранки. Я пішов до краєвої оборони, але після 13 днів наслідком моеї хороби серця мене відослали до дому. Передімною станула проблема: чи будеш стріляти в него? Потім прийшла думка: в часі війни не буду стріляти.

Предсідатель: — Ви в слідстві навели, що думка про дітий і жінку в певній мірі були на перешкоді виконаню атентату.

Обжалуваний: — Що історичні події можуть бути виконувані тільки бездітними людьми, се стоїть поза дискусією. Лежало в природі річи, що вся родина попаде в нещасте. Ніколи не прийшла мені думка до голови, що мій батько

зробив несправедливість, жертвуючи свій маєток в користь партії.

КІНЦЕВЕ СЛОВО Ф. АДЛЕРА.

Після промов державного прокуратора і оборонця попросив обжалуваний ще раз о слово і говорив:

Я свідомий того, що нині говорю останній раз. І тому хочу в кількох реченях викласти сї мотиви, що мною руководили і вияснити, як прийшло до того, що я тут знайшов ся і як я дивлю ся на своє діло з морального становища. Коли хочеть ся зрозуміти, що в мене довершило ся, тоді треба усвідомити собі, що я не є антіпатріотом, за якого мене тут представляли, тільки, що я ділав під впливом певної приневолюючої обставини. Вона виявляеть ся в тому, що я від сеї Австрії і від моеї партії не міг відійти, хоча матеріяльно не був з ними звязаним. Моя траґедія має обосноване в тому, що я не міг покинути ні австрійську соціялдемократію, ні весь соціялїстичний рух. Хочу пояснити, чому питане морду було для мене дійсно моральним питанем. Я противник всякого морду і тому він не був для мене такою легкою справою. Я завсїгди був тої думки, що вбити людину — се щось нелюдське. Але я знав теж,що ми живемо в часах варварства, що ми є приневолені вбивати людий. Війна є на мій погляд чимсь нелюдським а так само революція, бо в ній також убиваеть ся. Ми відкидаемо морд, насильну смерть. Нашим обичає-

вим завданем є, працювати після науки Маркса, щоби створити нове суспільство, що не знає иншої ціли як працю і мир. (Місце сконфісковане цензурою).

Два світогляди борять ся тепер в світі. Один той, який голосить християнська наука: ти не повинен вбивати! Сю науку заступають правдиві представники християньства, як Толстой а не ті, що його ганьблять. (Місце сконфісковане).

Знаю, який засуд чекає мене. Я вийду з сеї салі після засуду в дусі нашого старого гимну, якого слова не є для мене пустими, але живою дійсністю: "Ми не зважаємо ні на ворогів, ні на всі небезпеки! Вперед, вперед! Хоч би до смерти! Бо наш прапор є червоний!" Не знаю, чи скоро помру, чи доля засудить мене на безконечне животїне. Але коли я дійсно маю вмерти, тоді одного собі бажаю: заховати свої нерви і змисли такі як тут аж до останньої хвилї.

Відтак зі зворушеним і дрожачим голосом говорив Адлер: І коли я тепер пращаю ся зі всіми, котрих я любив і яких любов була для мене щастем, коли пращаю ся з усіми приятелями і товаришами боротьби в усіх частях світа, тоді нагадую їм на пращане і на потїху глибоку і чисту правду воскресної могили:

Не всі померли, що їх поховали,
Бо духа вбити вони не можуть, о братя!

Переклад з німецького В. Л.

"ПРОЛЄТАРІ УСІХ КРАЇН — ЄДНАЙТЕ СЯ".

Я часто читав на робітничих ґазетах сю напись. Вона навіть була для них необхідна, вона з ними майже родила ся. Вона майже така — як назва ґазети, книжки, журнала. І помічали її — тільки беручи перший раз нову, невидану ґазету. А там губить ся, розпливаєть ся в очах — видиш і не бачиш! звичайно — ясно й зрозуміло.

Але бувають хвилї — коли ся природна напись чимсь захоплює. Се буває тодї — коли прочитавши по два й три рази усю ґазету — вертаєш опять до її назви; тодї — провіривши усе написане — прослїджуєш назву, форму букв, їх розміщення, випробуєш трівкість паперу, запах друку, провіряєш день видання ґазети. І тодї захоплює тебе і се старе, природне гасло: Пролєтарі усіх країн... Воно відсвіжуєть ся, прибирає барву, набирає животнїх соків, ворушить ся, оживає... І воскресає радість в души, і родить ся думка...

...Пролєтарі! — Чому не робітники? Чому не визискувані, пригноблені, обдерті, голодні, босі, мешканцї сутерин й підземних хідників? — Усе правдиво — та... невлучно. Робітник — той, що мов тїнь, мов заклятий мандрівний дух,

снуеть ся кудись довгими вулицями міста; той, якому недоспана ніч засуває потемнілі очи, у якого невимитий бруд фабрики гризе тіло, розкуповджене волося ріже чоло, спітнілі брудні онучі жгуть ноги. Його хрипкий голос кидає прокльони, ріже ранній свіжий воздух. Робітник— снуеть ся"туди"—де робітники у певному, рівномірному віддаленю, мов патрулї війська, розбивають ранню тишину вулиці. — А вечером вони гуртом вертають "назад" — і тяжка денна утома вливає у їх душі спокій рівноваги, покори, примирення. Утомлені, вялі, мов підкошені ноги — мов у туриста на верх гори — стукають об мійське каміння і жадно тягнуть ся до себе.

Пригноблені... Се ті, у яких тіло й душа будять жалість, яких думка б'еть ся сама в собі, мов зловлена риба у тїсній бочцї. Лице їх жовте, скривлене, порізане грубими морщинами і чорне — як сама журба. Вони й покірні — та грізні. Вони й тихі — та небезпечні. Вони — мов та жидівська шкапа, висохла, з облїзлою гривою, полиняною шерстю, опухлими ногами. Але... вони... у них буяє лють на себе, на свою жінку, своїх дітей, своїх сусїдів із другого кута. Вони небезпечні — для тих, яких доля сплела тїсно з ними в щоденному життю — для тих же самих пригноблених!

Обдерті, босі, голодні... Се ті, які із сорому за свій зверхний вигляд ховають ся по темних закутках міста, шукають собі леговиська на самих краях вулиць, далеко від світла дня і люд-

..ького ока, закопують ся в землю, замуровують шибки й загорожують вікна залізними гратами. Се ті, які без злоби й проклону не можуть дивитись на усі витвори фабричного, кравецького і шевського промислу, навішаних на щасливійших від них людей. У них будить ся лють,— бо вони знають, що се їхні руки, їхня кров і піт — перемінена в шелестячу одіж для других. Вони кленуть себе й тих, — бо вони безсилі, заковані. І та безсильність каже їм утікати і з риданням ховатись від усіх, усіх. Кудою йти? Як бути? Вони не знають! Не знають, бо вони тільки обдерті й босі!

Голодні! Голод — силач! Він кидае голодного на такого ж голодного, він хватае його за горло і насасуеть ся їх кровю. У його корчить ся лице від корчів жолудка, у його заворот від болю голови. У його засмажені, запеклі, обгорілі уста — горячка з голоду. На висохлому лиці горять божевільні очи. І мов зранений звір — він безсило кидаеть ся на землю і жде смерти... Жде смерти, бо не знае, як жити!

Ви усі мешканці сутерин, пивниць, льохів — хто ви є? Ви є ті що вдихаете сировість землї, що своїми ліктями обтираете зацвілі кути пивниць, що вдихаете випар панських брудів — і наживаете сухоти. Ви є тільки ті, яких дїти сидять у кутках голі, немиті, нечесані і блїдї. Пивнична ростина. — Ви є ті, яким маленькі заґратовані пивничні віконця засипае пил панських карет і не впускае туда проміння сонця.

Темрява, беапросвітна темрява розпустила свої чорні, смертоносні крила над робітником, обдертим, голодним. Але... народив ся пролетар з батька — робітника і матері робітниці, обох обдертих, голих, голодних, в темній пивниці — він родив ся. І він прийняв на свої плечі увесь тягар своїх батьків: він робітник,він пригноблений, обдертий, голодний, він живе в пивниці. Але він родив ся ще з **бунтом** проти того усього; він працює від світання до смеркання — але він не хоче того. Він пригноблений — але він шукає виходу із того. Він обдертий — але хоче одягти ся. Він живе в пивниці — але хоче жити у світлих і соняшних кімнатах. Він хоче — бо він повстав проти усього давнього і теперішнього.

Він живучи в теперішности — шукає будуччини! Він шукає шляху в то царство будучого щастя, він шукає друзів пройти сей шлях, бо він знає, що хоч сей шлях важкий, але можливий. Він веде по тому шляху своїх дітей, щоб, не дійшовши самому, вони пішли дальше, близше щастя.

Він пролетар — бо має **сьвідоміcть пролетарську, клясову.** І тим він ріжнить ся від робітника, обдертого, пригнобленого. І він кличе усіх робітників, усіх тих, що стогнуть і плачуть — стати пролетарами, бо знає, що усі вони найскорше можуть ними стати.

Але сили пригнобленого, визискуваного робітника слабі — і тому він кличе **з'еднать ся,**

щоб сили їхнї були більші, щоб сили одиниць творили велику силу пролетарів.

А щоб ті сили були найбільші, яко мога, він перескакує усї кордони, він перетворює робітників в пролетарів усїх країн. Усїх країн, бо стїна, яка стоїть на дорозї, тягнеть ся через усї країни. І та стїна страшно кріпка, сильнїща за усї твердинї.

"Єднайте ся"!.. Хіба ви не з'еднані? А випах фабрики, а смердячий дим, а голод, нужда, вохкість підземних льохів— а ваші виснажені, збідовані лиця — вас не з'єднали? З'єднали! З'єднали нерозривно робітників, голодних, голих, але не з'єднали **пролетарів,** свідомих, готових до борби із усім нещастем того з'єднання димом фабрики, голодом, сутеринами. Єднїсть пролетарів, що-й-но творить ся, міцніє, — пролетарська свідомість що-й-но виступає в похід на борбу, а де резерви?...

Творіть робітники — пролетарську армію, поповняйте її.

"Пролетарі усїх країн, еднайтесь!"

Т. Орн.

РОБІТНИКИ!

ЧИТАЙТЕ ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІЯЛІСТИЧНИЙ ДНЕВНИК

"РОБІТНИК"

котрий завжди боронить Ваші інтереси.

Передплата виносить:

В Злучених Державах і Канаді

На рік $4.00
На пів року 2.75
На 3 місяці 1.50

Засилайте передплату на таку адресу:

"ROBITNYK"

2335 W. 11th St. Cleveland, Ohio.

ШИРІТЬ РОБІТНИЧУ ПРЕСУ!

N.L.C. B.N.C.
3 3286 03379107 6